

EXISTENSIALISMEN

Av d:r ERNST BENEDIKT, Stocksund

SJÄLVIRONI är alltid uppfriskande. Sålunda gladde det mig att i den hos Bonniers nyligen utkomna broschyren »Existensialism är en humanism» av Jean Paul Sartre (översatt av Arne Häggquist) se att grundaren av denna tankeriktning själv har blivit skrämmd över sin framgång. Han tillstår att de flesta människor som begagna ordet »existensialism» endast med stora svårigheter förmå fastställa vad det egentligen betyder. Man talar om existensialistiska kompositörer eller målare. En journalist signerar sina artiklar med »Existensialisten». Slutligen kommer detta ord att få en så oklar och omfattande betydelse att det inte kommer att ha någon mening alls mera. Sartre påstår att detta beror på sensationslusten hos sådana människor som vill ha någonting nytt varje dag, som behöver en avant-garde-lära, ehuru han själv säger att den existensialistiska filosofien inte på något sätt inbjuder till dylikt sensationsmakeri. Nu försöker alltså skaparen av allt det onda att själv hitta på en populärvetenskaplig förklaring, en formel, så att säga, genom vilken även de enklaste hjärnorna kan få en uppfattning om vad som egentligen gömmer sig bakom de dimmiga fraserna.

Naturligtvis är allt vad Sartre skriver verket av en högtbegåvad, sprudlande fransman. Enligt min åsikt är han behäftad med endast ett fel: han handlar inte enligt det berömda Goethe-ordet: »Skapa konstnär, tala ej.» Men att likaså Sartre är konstnär kan varje läsare intyga, alla som känner hans noveller och teaterpjäser som också här i Stockholm väckte stort intresse.

Vad vill då existensialismen i all korthet? Framför allt placerar den helt grymt människorna mitt i världsalltet, fullständigt ensamma, fullständigt övergivna, utan Gud — Sartre är ateist — utan bestämda moraliska grundsatsers hjälp. Ty enligt Sartre finns inga dylika regler, endast det nakna jaget, vilket Heidegger, den tyske filosofen, som också står de nazistiska tankegångarna rätt nära, nästan identifierade med rädsla och dödsångest. Detta

jag existerar innan ännu dess väsentliga innehåll och livsplan (som Sartre rätt olyckligt kallar essensen) finns till.

Sartres huvudsyftes är att detta jag är fritt, d. v. s. det har rättigheten att välja. Men, tillägger författaren, för att genast avvärja beskyllningen att göra jaget till gudom, att driva subjektivismen till det yttersta, detta jag är dömt till denna frihet. Det får inte, utan *måste* välja. Därför är existensialismen ingen fatalistiskt passiv eller pessimistiskt avvaktande filosofi. Nej, jaget existerar för Sartre endast då det handlar.

Ännu ett begrepp handskas Sartre med, nämligen »engagementet», »ansvaret». När jaget handlar och väljer, gör det detta inte endast för sig självt utan också för alla andra. I vart och ett av sina val förpliktar det hela mänskligheten. När jaget ford-
rar friheten för sig självt, så betyder detta att jaget måste också välja friheten för alla andra och att det inte får vilja någonting som motsätter sig denna frihet.

Enligt Sartre är det bara feglingar och salauds som påstå att omständigheterna och utvecklingen har gjort dem till det de äro. Vi själva skapa vårt jag och därmed basta. Detta jag är i enlighet med de principer som Descartes förkunnade och sammanfattade i de ofta citerade orden: »cogito ergo sum». Sartre tycks anse att detta jag utvecklas så självständigt att inte ens historien kan betraktas som ett inflytande. En underlig motsägelse är att Sartre medger att jagets alla handlingar är en brytning ur dess ram och sålunda en transcendental akt.

Bokens huvudtes är emellertid att existensialismen är en humanism. Naturligtvis är humanismen för Sartre någonting vitt skilt från det man hittills förstått med detta begrepp. Jag måste erkänna att denna del av boken — det rör sig om endast en halv sida — syntes mig den mest oklara och trådslitna. Slutligen kan man inte helt enkelt vända upp och ner på ett begrepp som har stått sig sedan renässansen och de stora klassikernas tid. Sartre förklarar att existensialismens humanism är just denna ovan nämnda tendens, att jaget inte vilar i sig självt utan bryter sig ur sin ram och sålunda mottar lagar utifrån. Jag tror ändå att detta är alldeles för blekt och innehållstomt bredvid den andliga humanism, såsom den har funnits hittills, för att på något sätt tillfredsställa de moderna andliga behoven.

Men redan grundbegreppen, som i många fall originerar hos den tyske filosofen och kunskapsteoretikern Husserl, påvisa starka inre motsägelser. Finns det alltså verkligen ingen miljö, ingen

uppfostran, ingen inspiration som med avgörande kraft skulle kunna ha inflytande på detta jag utifrån? Visserligen hör friheten till jaget, eller rättare sagt, strävan och längtan efter friheten. Men vem vill påstå att ett val inte påverkas av tusentals yttre och inre omständigheter, av hunger och kärlek, ambition och svartsjuka, längtan efter omväxling eller strävan efter ordning?

Om Sartre förnekar moralen, varifrån tar han då rättigheten att tala om ansvar? Ansvar betyder dock att vissa lagar anses gällande och att ett brott mot dem känns som ett fel eller rentav en förbrytelse.

När Sartre förklarar att varje handling inverkar på medmänniskorna, tar han en omväg tillbaka till de kategoriska imperativen. Vad betyder frihet överhuvudtaget? Det syns mig som om en definition av detta begrepp skulle klart utvisa existensialismens värde. Betyder frihet en negation av alla lagar? Då leder existensialismen raka vägen till anarki. Betyder frihet en viljeansträngning lik den som Orestes gör i »Flugorna», då han vinner sin frihet genom att inte ångra mordet på modern? Detta vore då verkligen en tvivelaktig frihet med mycket ringa etiskt värde. Det är också underligt i denna pjäs att tyrannen Aegisthus föreskriver sitt folk nästan orgier i ånger och asketism. Som om inte fascismen och i synnerhet nazismen föraktade alla samvetsbetänkligheter och lockade ungdomen just genom en uppmuntran av en mycket farlig livsglädje.

Det finns förresten en, såvitt mig bekant hittills inte påpekad analogi mellan Sartres läror och Wagners idéer, såsom han framställer dem i Nibelungen. Wotans roll är här nästan lika ömkelig som Zeus i »Flugorna». Han vill också inspärta hjälten bakom ett galler av ärevördiga traditioner, och liksom Zeus är han en förfallsprodukt, stämplad av inre svaghet och obeslutsamhet. Liksom Orestes följer inte Sigfrid heller de gudomliga föreskrifterna och han får krossa gudens spjut emedan han inte vet vad fruktan vill säga, emedan han handlade oberoende av Wotan. Orestes kan missakta gudens varning, emedan han — efter att ha varit pacifist — inte ryggar tillbaka inför blodsutgjutelser och därvid inte känner någon ånger.

Jag tror att den sanna friheten inte ligger i ett förnekande av lagarna och att det är fullkomligt illusionärt att placera jaget i en lufttom rymd där det skall besluta sig utan hänsyn till historiska eller andra omständigheter.

Om Sartre talar om jagets transcendentala tendenser kan man inte förstå, varför han avskaffar Gud, varvid han tillåter sig extravagansen att påstå att även om Gud inte hade avskaffats hade detta inte förändrat det väsentliga i världen.

Det som verkar sympatiskt i denna tankeriktning är dess absoluta motsats till de rent materialistiska strömningar, vars dogma är: varandet är förmer än medvetandet. Det betyder alltså att tingen gör människan, att materian dirigerar anden. Som en reaktion mot denna oandliga, materialistiska världsåskådning kan Sartres lära helt visst välkomnas. Men jag fruktar att hans övermänniska, som utan ånger följer de självgivna lagarna, har förtyvlat litet att skaffa med humanismen i sin ädlaste form.
